

Ingeborgdagene søndag 18. oktober 2020

Innlegg om Menneskesyn

Biskop Solveig Fiske

Takk for invitasjonen til å komme hit og innlede om temaet menneskesyn. Ingeborg Refling Hagen og hennes lyrikk oppdaget jeg på gymnaset i Kristiansund.

Der erfarte jeg hennes dype respekt for mennesket og menneskeverd gjennom diktet «Jeg vil hem att». I respekt for henne og den hun her lever seg inn i, vil jeg lese litt av diktet som sier mye om menneskesyn, humanitet og verdighet.

JEG VIL HEM ATT

På hospitalet i Chicago.

Jeg vil hem att, søster Anne !
 Jeg vil hem til gamlelandet for at dø.
 Jeg vil bæres ned gutua fra tunet vort heme,
 læsses varlig oppaa kjærra til Johan og Per.
 Jeg vil kjøres som gravbrud langs min barndoms landevei,
 mens hengebjørka glitrer og heggeblomster sner.

Jeg har vasket klær her i Uniten, søster Anne.
 Jeg har stivet, strøket, presset, jeg har slitt.
 Jeg har reisepenger hem att i en bankbok, søster Anne,
 alt jeg kunde spare efter tredve aars slit.

.....

Ser du sola bygger kveldsbru over Mjøsa, søster Anne?
 Ser du huset oppaa bakken?
 Jeg vil hem att!
 Det er huset vort.
 Der bor far og mor og bestemor og alle mine søsken,
 vi er mange ser du, søster - -
 det er seks ta øs.
 Og til mat saa har vi salt og poteter og laka.
 Aa du søster Anne ! Laka dæ æ godt!

.....

Nedst i røisa oppi bakken staar en gamal hegg og bløme.
 Der i bakken under heggen har jeg lekestua mi.
 Bækken klukler under bakken, fuglen svatrer rundt i bjørkom,
 Vesle-Eli skraaler yrt og syng og svøver dokka si.
 Men ved pinsetid driv stjernesnø om lekestua mi.

.....

Trur du jeg blir bra att, søster Anne?
 Jeg lyt frem til gamlelandet for at dø.

Jeg vil bæres ned gutua fra tunet vort heme,
 læsses varlig oppaa kjærra til Johan og Per.
 Jeg vil kjøres som gravbrud paa landeveien der.
 Aa du søster ! Slik veier findes itte her!

.....

For i mitt land er det store skoger, søster Anne,
 miledype brer dom sig i bygdom ind.
 Itte graate, søster Anne, her er mørkt men jeg er kjendt her.
 Kom du bare trygt med haanden din.
 Jeg skal leie dig og finde rette stigen.
 Her er ingen fare her i skogen min.
 Jeg veirer det paa duften av Linea.
 En sansløs glæde risler gjennom sjæl og sind.
 Jeg hører det paa kvitringen at retnu er det morgen,
 jeg hører det paa susingen.
 Jeg er i skogen min.

Menneskesyn.

Det er flere ord som lett følger på dette; slik som humanitet og verdighet.

Hva er det er å være menneske? Hvem er du? Hvem er jeg?
 Et menneske er ikke noe vi først og fremst ser på i kikkert, på avstand, ser på bilder, leser om – hører om ... Det også. Men det er ikke bare der vi kan hente den viktig kunnskap om hva det er å være menneske.

Vi kan stanse opp og spørre:
 Hva er det viktigste for deg i livet ditt?

Ved å kjenne våre egne innerste drømmer og håp for våre liv – kan vi ane noe om andre. Vi kan anta hva andre trenger av oss. Det samme som vi trenger av dem- som for eksempel: At noen ser, bryr seg, ikke overser meg om jeg skulle komme i nød, at jeg ikke blir forlatt.

Jeg oppfordrer til:

1. begynne med oss selv
2. løfte blikket og se den andre

Filosofen Emmanuel Levinas setter «Den andre» i sentrum. «Den annens ansikt» viser meningen og retningen jeg skal orientere meg i: Ansiktet påtvinger seg uten at jeg kan forholde meg døvt til dets påkallelse eller glemme det.

For Levinas er det blottstilte ansiktet bærer av et ordløst budskap, og det er i møte med dette at vi blir moralske personer. Det handler om å se den andre som menneske.

Uttrykket ”iboende verdighet” finner vi ifølge filosofen Tore Frost for første gang i Verdenserklæringen om menneskerettigheter (1948). Dette er en verdighet som alle mennesker har, uten unntak, og den kan heller ikke tapes. Det finnes ingen tilstand i menneskelivet som kan frata mennesket dets iboende verdighet, sier Frost.

Jeg er opptatt av å erkjenne livets sårbarhet for å kunne gi livet verdighet.

Realiteten er vel at livets sårbarhet eksistensielt forstått ikke er på livets agenda på mange områder i vår kulturkrets. Skal tro om det ikke er vår forståelse av livets sårbarhet og av hvordan vi forstår menneskets totale avhengighet av å få bli gitt livet sekund for sekund, som er avgjørende for den verdighet vi kan gi et menneske og selve livet?

Å ivareta verdighet til eksempel i en helsefaglig sammenheng handler blant annet om at broen mellom medisinen og de humanistiske fagene blir opprettholdt. De har noe å tilføre hverandre. Det betyr ikke at man slår av på krav om empiri og eksakt kunnskap. Det er mer snakk om en erkjennelse av at filosofi og religion har noe å tilføre medisinen. Likeledes fenomenologien som særlig holder fram betydningen av menneskets livsverden slik som opplevelse, tolkning, følelser og kroppslige fornemmelser.

Vi trenger å løfte fram humanitet og verdighet. Det handler om å bry seg og ikke være likegyldig. Eli Wiesel sa:

Det er ikke hatet som er kjærlighetens verste fiende, men likegyldigheten.

Likegyldigheten er en fiende av humanitet!

Fortellingen hos Lukas kapittel 10 om den barmhjertige samaritan er en tidløs påminnelse om likegyldighetens motpol. Nestekjærligheten.

Nestekjærlighetens grunnfortelling i vår kristen- humanistiske kultur er fortellingen om den barmhjertige samaritan. Om han som falt blant røvere på veien mellom Jerusalem og Jeriko. Jeg leser et utdrag slik det står i Lukas 10:

En mann var på vei fra Jerusalem ned til Jeriko. Da falt han i hendene på røvere. De rev klærne av ham, skamslo ham og lot ham ligge der halvdød. 31 Nå traff det seg slik at en prest kom samme vei. Han så ham, men gikk utenom og forbi. 32 Det samme gjorde en levitt. Han kom, så mannen og

gikk rett forbi. 33 Men en samaritan som var på reise, kom også dit hvor han lå, og da han fikk se ham, fikk han inderlig medfølelse med ham. 34 Han gikk bort til ham, helte olje og vin på sårene hans og forbandt dem. Så løftet han mannen opp på eselet sitt og tok ham med til et herberge og pleiet ham.

Denne fortellingen har vært en mektig impuls heilt fra Jesu tid til å gjøre godt mot andre. Vi kan også si at den handler om menneskelivets grunnvilkår. At det er slik at vi alle innimellom trenger hjelp og omsorg, livet er og kan være skjørt.

Når vi snakker om menneskesyn, så vil jeg peke på det vi opplevde i etterkant av 22. juli. Som fellesskap løftet vi fram de gode verdiene. På torg, i kirker, moskeer, synagoger og samfunnshus var vi tydelige på at vi står sammen, om menneskeverdet.

Utfordringa er å la dette få følger for i dag og i morgen og dagen etter det. Jeg tenker ikke minst på asylpolitikken og ikke minst med hensyn til barna slik som i Morialeiren.

- Skal vi fortsette å snakke om flyktninger som et problem? Eller skal vi se og snakke om flyktningene som mennesker?

På BD-kontoret har vi ei lita dukkesang. Den hadde biskop Rose med seg da hun kom som et lite flyktningbarn. Den står der som en påminnelse om hva ethvert lite flyktningbarn har i seg muligheter.

For et par år siden besøke jeg min daværende kollega i Stockholm, Eva Brunne. Hun har hentet sitt valgspåkåk fra Jakobs brev i Bibelen (Jakob 2,1) og jeg fikk et lite frokostbrett med meg der det står:

Går inte skillnad på människor.

Menneskerettighetsregeleringen snakker om menneskets iboende verdighet. Dette er en verdighet som alle mennesker har, uten unntak, og den kan heller ikke tapes. Det finnes ingen tilstand i menneskelivet som kan frata mennesket dets iboende verdighet.

Filosofen Odin Lysaker hevder at menneskeverdet umulig kan være en fiksjon når vi forankrer det i noe felles som alle mennesker deler – nemlig vår kroppslige sårbarhet som vi alle har med oss inn i livet.

Menneskerettigheter i yrkesetiske retningslinjer

I mange yrkesetiske retningslinjer er menneskerettighetene en dimensjon:

- Sykepleie skal bygge på barmhjertighet, omsorg og respekt for menneskerettighetene, og være kunnskapsbasert,
- Legen skal bygge sin gjerning på respekt for grunnleggende menneskerettigheter, og på sannhet og rettferdighet i forholdet til pasient og samfunn

Norge som stat har skrevet under på erklæringen og den er slik et grunnlag i vårt verdisystem.

Menneskerettighetene er grunnleggende rettigheter som tilkommer ethvert menneske, uansett rase, kjønn, religion eller annen status, og regulerer først og fremst forholdet mellom staten og individet.

Verdighet kan sees både objektiv og subjektiv. Høgskolen i Oslo og Akershus, OsloMet skriver slik om dette på sine heimesider:

Den objektive verdighet er en iboende verdighet vi har i kraft av å være menneske. Den subjektive verdigheten er den enkeltes opplevelse av sin verdighet.

Den iboende objektive verdighet har vi fordi vi er.

Den subjektive verdigheten, din og min egen opplevelse av vår verdighet har vi alle ansvar for å gi til hverandre, og til oss selv.

Menneskesyn og demens

Jeg vil si litt om menneskesyn og demens. Vi som er her er ulike. Vi har våre livshistorier som preger oss, våre valg og våre reaksjonsmønstre.

For personer med demens er det også slik, samtidig har de en sykdom og et sykdomsbilde som påvirker og endrer forståelsen, reaksjonsmønstre og handlingsmønstre. Jeg tror mennesker med demens vil dele noe av den livsfølelsen Søren Kirkegaard uttrykker ved å si:

People understand me so poorly that they don't even understand my complaint about them not understanding me.

Hans Børli sier det slik:

Minnene
 Et sted i skyggen
 bakom alle sofall i ditt liv
 sitter minnene og blåser på sine skjøre hender av spindelvev
 og blar valent i buken
 av ubetalte dager.

Å teste humaniteten i samfunnet

Å teste humaniteten i vårt eget samfunn gjør vi ved å se hvordan vi behandler utsatte grupper. Jeg vil benytte anledningen til å rette oppmerksomheten på de lengeværende papirløse og de papirløse barna i Norge- og konvertittene. I slike saker er det meget sterke menneskelige hensyn som bør vektlegges, men erfaringa er dessverre at innvandringspolitiske hensyn ofte veier tyngre enn betydningen av å vektlegge sammenhengen mellom menneskeverd og rettferdighet og at det må finnes et rom for humanitære hensyn.

Litt mer om menneskesyn. Mennesket som næfæsj

Ordet næfæsj er hebraisk.

Det er et spennende ord fordi det går på mennesket som både sjel og legeme, kropp og ånd. Vi har ikke noe tilsvarende ord i vårt språk, og bibeloversettere har strevd og strevd med å finne en god og adekvat oversettelse. Blant annet brukes ordet i 1. Mosebok kap. 2:

Han blåste livspust i nesen på det, og mennesket ble en levende skapning.

I den bibelske tankeverden holdes med andre ord mennesket sammen som en udelelig helhet. Mennesket har en sjelsside som det ikke går an å skille fra kroppssiden.

Altså: mennesket er en udelelig helhet, en næfæsj, og må ivaretas som en helhet.

Hva er da et menneske?

En 17-åring sier på UNG.NO:

Jeg tenker så mye på eksistensielle spørsmål – om hvorfor jeg er den jeg er, og hvorfor ting er som de er, og hvor alt kommer fra osv. Jeg blir sliten i hodet av det. Er dette normale tanker å ha i hodet når man utvikler seg fra ungdom til voksen?

Det er ikke bare er denne 17 åringen som har stilt seg dette spørsmålet.

- Hvem er jeg?
- Hvorfor ble jeg sånn?

I følge Psykologtidsskriftet har hver syvende person mellom 26 og 32 år gått til psykolog. Disse tallene sier noe om at mange har behov for å snakke!

Mange mennesker er opptatt av å definere seg selv, vi vet at generasjon prestasjon har gjort at ungdommer føler seg utilstrekkelig. Dette tror jeg også handler om åndelige og eksistensielle spørsmål.

Gjennom flere av bibelens poetiske tekster løftes denne undringen inn i en vakker språkdrakt:

Hva er et menneske siden du akter det så høyt
og bryr deg så mye om det? Job 7,17

Hva er da et menneske – at du husker på det,
et menneskebarn – at du tar deg av det? Salme 8,5

Bibelen er en god kilde og utgangspunkt for å kunne reflektere over hva et menneske er.

Å se på mennesket på den måten Jesus viser oss, gjør også noe med hvordan vi ser verden. Det oppfordrer oss til å se den gjennom øynene til de som er fattige og annerledes. Å se at alle mennesker er like mye verdt!

Forfatteren Olaug Nilssen sier:

Vi må hamre det inn – at alle er like mykje verd.

Boka hennes «Tung Tids tale» har fått mange priser, strålende anmeldelser, og har skapt mye debatt. Boka handler om hva som skjer når livet blir annerledes enn det man hadde tenkt; og hun deler av sine erfaringer som mor til Daniel, som er diagnostisert med regressiv autisme.

Å være annerledes er ikke enkelt – heller ikke i Norge. Det ene er hvordan vi som mennesker håndterer annerledeshet, men det andre er også viktig at dette blir ivaretatt av det systemiske.

I Norge er vi opptatt av å snakke høyt om menneskerettigheter. La oss høre fra de to første artiklene i FN's verdenserklæring om menneskerettigheter:

Artikkel 1.

Alle mennesker er født frie og med samme menneskeverd og menneskerettigheter.

Artikkel 2.

Enhver har krav på alle de rettigheter som er nevnt i denne erklæring, uten forskjell av noen art, f. eks. på grunn av rase, farge, kjønn, språk, religion, politisk eller annen oppfatning, nasjonal eller sosial opprinnelse, eiendom, fødsel eller annet forhold.

Det er også relevant å trekke frem artikkel 18, som sier:

Enhver har rett til tanke-, samvittighets- og religionsfrihet. Denne rett omfatter frihet til å skifte religion eller tro, og frihet til enten alene eller sammen med andre, og offentlig eller privat, å gi uttrykk for sin tro.

Dette sier noe om betydningen av å se mennesket som en helhet, en levende næfæsj.

Abortproblematikken

Jeg må også nevne abort som tema. Dette er et tema som alltid skaper stor debatt. Gjennom de siste årene har vi sett en sterk polarisering mellom de som er for og de som er imot. Det er steile fronter, og det er harde ord som faller.

Abort er etisk komplisert – det er spørsmål om vern av liv mot selvbestemmelse for sin egen kropp.

I spennet mellom menneskeverd og abortlov jeg vil få peke på hva Bispemøtet sa i sin uttalelse i februar 2019 – hvor det står:

Et samfunn med legal adgang til abort er et bedre samfunn enn et samfunn uten slik adgang. Det forhindrer illegale aborter, og fremmer helse, sikkerhet og trygghet for kvinner.

Bispemøtet søker å anerkjenne at abortloven er et skjørt kompromiss ved å si:

I Norge har vi demokratiske prosesser for å fastsette lover, og norsk lov gir adgang til selvbestemt abort innenfor de første 12 uker av svangerskapet. Vårt fokus er ikke å reise spørsmål om lovens berettigelse, men et lovverk i seg selv løser ikke ethvert etisk dilemma.

Biskopene vil oppmuntre til en bred og saklig, fordomsfri og omsorgsfull samtale om disse spørsmålene fremover, og vil også selv forsøke å bidra til den.

Aktiv dødshjelp

Jeg vil også nevne et tema som med jevne mellomrom er på dagsorden: aktiv dødshjelp. Jeg så denne uken at også kong Harald har uttalt seg om dette. Kongen sier: «Man kommer til en gråsoner der det er håpløst å bane seg vei. Å avslutte en behandling når det ikke lenger er noe håp, synes jeg er greit, men aktiv dødshjelp -nei.»

Når Kongen markerer motstand mot aktiv dødshjelp, så sier han indirekte om noe som er vesentlig og som jeg vil understreke:

- Behovet for god lindrende behandling.

Som samfunn og fellesskap er det viktig å legge til rette for dette.

Er det håp for menneskeverdet?

Kan vi faktisk snakke om menneskets iboende verdighet slik vi kjenner det i Verdenserklæringen om menneskerettigheter? Dette er jo noe vi nærmest forstår som opplest og vedtatt for all framtid.

Noen hevder, med utgangspunkt i en form av transhumanisme, at menneskeverdet er en fiksjon – og er snarere bestemt ut fra nytte, opplevd livskvalitet, rasjonalitet og autonomi.

Mange har nok knapt hørt ordet, men transhumanisme er på manges lepper i vår tid. Mange i teknologihovedstaden Silicon Valley forfekter et slikt syn.

Noen som for eksempel Dag Hareide har vært opptatt av dette i lang tid, samt teknologi slik som kunstig intelligens – en type teknologi som mange mener vil endre samfunnet vårt på en total måte.

Skal vi frykte eller glede oss over alt det nye som kommer?

Under en bispevisitas i Nordre Land fikk jeg oppleve et hus som var utstyrt med såkalt velferdsteknologi – og det er åpenbart en god ting for å kunne hjelpe mennesker, ikke minst til det å kunne bo hjemme lengre. Men, vi må også være varsomme på at dette ikke blir en erstatning for varme hender og de gode samtalene.

Det er en spennende tid vi lever i, også for menneskeverdet.

Helt til slutt vil jeg lese diktet Nansen av Erik Bye.

NANSEN

Hvorfor
het han NANSEN
og ikke Hansen?

Hvorfor?

Forbasket med dette navnet
som stadig
liksom står der
over flammehavene
på slagmarkene ute,
over fange-
og flyktningleirene,
over hungersnødens
grelle landskaper ...

Hvorfor het han ikke Hansen?

Især nå
når allskens folk
klorer og krafser
på dørene her!
og forventer seg
et snev
av medmenneskelighet
her!
fordi noen har hørt
navnet
på denne mannen
som en gang skal ha levd
her!

Ja hvorfor het han
Nansen
og ikke Hansen?

Og hvorfor nøyde ikke
fyren seg med
å gå på ski?

Over Grønland?

